

Kollektiv erindring – hvad er det?

Et korrektiv til nogle anmeldelser af *Besættelsestiden som kollektiv erindring*

Claus Bryld og Anette Warring

Fortid og Nutid oktober 1999, s. 227-235

Anette Warring og Claus Bryld diskuterer med udgangspunkt i et par anmeldelser af deres nye bog *Besættelsestiden som kollektiv erindring* den opfattelse, at den handler om »den almindelige mening« om besættelsestiden. Denne tilgang afvises, og forfatterne påpeger relevansen af begrebet »kollektiv erindring« med dets fokus på »erindringssteder«, men kritiserer dog også sig selv for ikke at have været tilstrækkelig eksplicite i fremstillingen af dette begreb. Det råder de bod på i dette indlæg ved at gennemgå begrebets historie og den betydningsfulde skelnen mellem »erindring« og »historie«, som oprindeligt blev fremført af den franske sociolog og historiker Maurice Halbwachs. For Warring og Bryld er kollektiv erindring ikke lig med hvad folk mener, men fungerer gennem den minde- og erindringspraksis, som f.eks. viser sig ved jubilæer, i den politiske retorik og i en stor del fagbøger.

Claus Bryld, f. 1940, dr.phil., professor i nyeste og moderne historie ved Roskilde Universitetscenter, Institut for historie og samfundsforhold. Har skrevet artikler og bøger om arbejderbevægelsens historie, bl.a. disputatsen *Den demokratiske socialismes gennembrud (1884-1916)* fra 1992. I det seneste årti har han beskæftiget sig meget med overleveringen af besættelsestidens historie, og bl.a. udgivet erindringsbogen *Hvilken befrielse* (1995) og sammen med Anette Warring *Besættelsestiden som kollektiv erindring* (1998).

Anette Warring, f. 1958, ph.d., lektor i moderne politisk historie og kvindehistorie ved Roskilde Universitetscenter, Institut for Historie og samfundsforhold. Har skrevet flere artikler om besættelsestidens historie samt bogen *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør* (1994). I 1998 udsendte hun sammen med Claus Bryld *Besættelsestiden som kollektiv erindring*.

Efter at vores bog *Besættelsestiden som kollektiv erindring* udkom i august sidste år – som bind 5 i skriftserien fra Center for humanistisk historiefremstilling – har der udspundet sig en livlig debat om den, såvel i massemedier som i tidsskrifter, sidst i *Fortid og Nutid* nr. 1, 1999, hvor Peter Scharff Smith har skrevet en (positiv) anmeldelse.

Nogle af anmeldelserne har dog været præget af indvendinger mod bo-

gens metode og/eller af læsninger af den, som vi finder reducerende. Vi vil slet ikke gennemgå eller imødegå anmeldelserne som sådan. Det er kun godt, at der er debat, og at forskellige meninger og holdninger kan trives. Noget fortolkningsmonopol til vores bog har vi naturligvis lige så lidt som andre. Og stort set er vi tilfredse med bogens modtagelse. Men én af de indvendinger, der har været rejst mod

dens metode, vil vi dog godt tage op til kommentar, dels fordi den i hvert fald tilsyneladende har vægt, dels fordi vi er blevet klar over, at vi selv delvis har ansvaret for, at man med en vis – i det mindste overfladisk – ret kan rejse denne indvending. På det pågældende metodiske område formulerer vi os simpelt hen ikke tilstrækkelig klart. Vi vil derfor her forsøge at rette lidt op på dette og gøre nærmere rede for bogens grundbegreb, nemlig »kollektiv erindring«, og den måde, vi bruger det på – selvom der enkelte gange kan være uklarheder.

Kritikken af bogen

Kritikken går på, at den grundfortælling vi mener karakteriserer alle fortællinger om besættelsestiden i Danmark enten ikke eksisterer, eller at der i virkeligheden består en lang række alternativer til den, som vi blot tillægger alt for ringe vægt. Hvor vi mener, at der er tale om redundans og historieprojicering, mener nogle anmeldere, at der er tale om en variation af fortællinger med forskelligt indhold og på forskelligt grundlag. Hvad folk mener om besættelsestiden er ikke så stivnet og ritualiseret, som vi hævdes at påstå, for rundt omkring middagsbordene tager man ikke de officielle kommemorationer og den officielle retorik alvorligt – man har sin egen mening om tingene. »Den almindelige mening« eller bevidsthed om besættelsestiden er med andre ord betydelig mere nuanceret og modsætningspræget end vi giver udtryk for. Ofte underforstået: Den er bare ikke kommet ret meget til udtryk i f.eks. medierne. Men det kan man ifølge kritikerne ikke lægge noget i, og jubilæumshøjtidelighedernes massivitet har heller ikke nogen egentlig betydning, lige som de ej heller afspejler noget bestemt.

Retshistorikeren Ditlev Tamm skri-

ver således i en anmeldelse bl.a.: »Jeg er derimod i alvorlig tvivl, om den myte, som forfatterne mener at afdække virkelig eksisterer i dag. Er bogen ikke et veltilrettelagt stormløb mod en af de fleste forlængst forladt opfattelse af besættelsestidens historie, således at det er åbne døre, der slås ind? (...) At der ved festlige lejligheder tales om besættelsestidens – få – positive sider, modstanden, jødeaktionen og sammenholdet, er vel ikke udtryk for en mytedannelse, men blot en almindelig blanding af konfliktskyhed og henfalden til festretorik, der ikke nødvendigvis behøver at blive betragtet som forløjet. Lidt nationalfølelse og frihedsglæde må være på sin plads, uden at der skal råbes »mytoman« efter een. Og er grunden til, at der fra officiel dansk side i modsætning til Norge ikke kunne tales om dem på den gale side og overgrebene ikke i virkeligheden, at myten om besættelsestiden forlængst er afdækket, og at der derfor ikke rigtig er plads for den fremstrakte hånd til forsoning eller forståelse, hvis der overhovedet skal festes?«¹

Ordet »mytoman« er ikke vores, lige som vi oftest holder os tilbage fra at tale om myter i almindelighed. Tamm tager slet ikke stilling til vores teoretiske grundlag, som vi vil vende tilbage til.

Et andet og efter vores opfattelse mere reflekteret udtryk for samme kritik findes i en anmeldelse af Lars Hastrup: »Men holder Bryld og Warrings påstand om at den kollektive erindring om besættelsestiden virkelig er kollektiv, dvs. fælles for danskerne. De gør i bogen ikke meget ud af at definere begrebet kollektiv erindring, der af undertegnede nærmest forstås som den almindelige mening om besættelsestiden – et farligt og lige så undefineret begreb. Bryld og Warring gennemgår politikernes brug af besættelsestiden, mediedebatter om »sager«, mindefester og mindesteder og refererer kort undersøgelser

af undervisningsmateriale og de finder her dokumentation for deres påstand. Men er dette materiale omfattende nok til at beskrive den almindelige mening og er undersøgelsen solid nok? Man kunne sige, at når politikerne og avisdebatterne bekræfter myten, så er det nok et udtryk for, at der er en almindelig accept af disse synspunkter, men det er foruroligende, at Bryld og Warring undlader – om end med beklagelse – at analysere skønlitteratur og film (...) Med andre ord, det er ikke holdbart at sætte lighedstegn mellem »den kollektive erindring« og »den offentlige debat og kommemoration«. Når det alligevel her hævdes, at deres opfattelse af grundfortællingens eksistens holder langt hen ad vejen skyldes det bl.a. Matador, der nok er det mest gennemslagskraftige tv om besættelsestiden, og Matador cementerer de fleste af myterne.²

Lars Haastrup påpeger et problem i bogen – og vælger så at læse den på en måde, der ikke svarer til vores hensigt. Vi sætter nemlig ikke lighedstegn mellem »kollektiv erindring om besættelsestiden« og »den almindelige mening om besættelsestiden«. Men vi vil gerne indrømme, at vi nogle steder i bogen er tæt på at gøre det, og at der derfor er et rationelt grundlag for indvendingen. Vi burde i højere grad have gjort klart og gentaget, at kollektiv erindring ikke er det samme som »hvad folk mener« eller synonymt med et bevidsthedsmæssigt fællesskab.

Misforståelsen bunder dog også i noget mere grundlæggende, nemlig i den kendsgerning, at international forskning i erindringsbegrebet er meget lidt kendt i Danmark. Vi har nok i højere grad forudsat især Nora-skolens begrebsbrug kendt, end det i virkeligheden er tilfældet, og derfor læser også nogle fag- og retshistorikere vores tekst, som de plejer at læse historioGRAFISKE tekster – uden hensyntagen til den sociologiske teori om erindring, som er et hovedgrundlag hos os.

Forholdet mellem historie og erindring

På denne baggrund skal der her gives en kort skitse over Noras og beslægtedes opfattelse af kollektiv erindring og af forholdet mellem historie og erindring. Pierre Nora, David Lowenthal og andre nutidige erindringshistorikere er (indirekte) elever af den franske sociolog Maurice Halbwachs (1877-1945), der som erindringsforsker var knyttet til Annales-skolen. Halbwachs' erindringsteori var på sin side kraftigt influeret af sociologen Émile Durkheim, der omkring århundredskiftet pegede på, at dyrkelse af historie i moderne samfund kunne komme til at spille samme rolle for moral og værdier, som religionen gjorde i de traditionelle samfund.

I forlængelse af Durkheim så Maurice Halbwachs erindringen som et socialt fænomen, ikke et individualpsykologisk. Hans metode er i 1990'erne blevet betegnet som »social-konstruktivistisk« i den forstand, at han allerede i 1920'erne anskuede erindring som en social konstruktion, hvis rammebetingelser og indhold udspringer af samtidige behov. Begivenheder og erfaringer bliver ikke af sig selv til erindringer, de bliver det gennem socialt bestemte virkelighedsopfattelser og samtidige behov for skabelse af forklaring og sammenhæng med henblik på *handlen*. For Halbwachs er den kollektive erindring de erindringer, som samfundet i enhver epoke kan rekonstruere inden for dets givne referencerammer.

Halbwachs sondrede også skarpt mellem historie – et videnskabeligt genstand – og erindring, som han så som interesse- og gruppebestemt. Historien var et felt, der så at sige skulle opdyrkes på den glemslens brakmark, som den kollektive erindring lod ligge udyrket hen. Og vel at mærke dyrkes på en rationel måde – systematisk og

metodisk. Hvor den kollektive erindring ifølge Halbwachs er tilbøjelig til at »retouchere, beskære, fuldkommen-gøre – således at vi er overbeviste om, at vores erindringer er nøjagtige og dermed kan tillægge dem en betydning, som virkeligheden ikke havde«, så er historievidenskaben orienteret mod objektivitet, detailrigdom og en stadig jagt efter modsætninger og brud i fortiden. Hermed er den også det eneste middel til kritik af den kollektive erindrings offentlige brug af historien.³

Franskmanden Pierre Nora har videreført den Durkheim-Halbwachs'ske betragtningsmåde. Et centralt citat fra indledningen til kæmpeværket *Les lieux de mémoire* i syv bind og med 120 afhandlinger af forskellige historikere (1984-1992) kan illustrere dette. Nora begynder i denne indledning med teoretisk at skelne mellem historie og erindring. Disse to begreber er »ikke synonyme; men, som det i dag står klart for os, i enhver henseende modsætninger«. Programmatisk udtrykker Nora den efter hans opfattelse grundlæggende forskel, ja modsætning, mellem historie og erindring således:

»Erindringen er livet, den er til stighed båret af levende grupper og derfor i permanent udvikling, åben over for glemslens såvel som mindets dialektik og uvidende om deres fortløbende deformationer, ligesom den er sårbar over for forskellige udnyttelser og manipulationer samt undergivet lange latensperioder og pludselig opvågner. Historien er den altid problematiske og ufuldstændige rekonstruktion af det, der ikke længere er. Erindringen er et stadig aktuelt fænomen, et levende bånd til den evige nutid; historie, derimod, er en repræsentation af fortiden. Fordi erindringen er følelsesbetonet og magisk, tager den kun de enkeltheder til sig, som styrker den: den ernærer sig af uskarpe, sammenblandede, totale eller flagrende minder med vage omrids

– partikulære eller symbolske – idet den er i stand til alle overførsler, klipninger, snit eller projektioner. Historien fordrer som den intellektuelle og verdslige operation, den er, analyse og kritisk diskurs. Erindringen placerer mindet i det sakrale, historien uddriver den derfra, den vil altid gøre tingene nøgterne. Erindringen udspringer af en gruppe, hvor den fungerer som kit, altså det samme som Halbwachs har sagt, at der er lige så mange erindringer som der er grupper. Erindringen er af natur både mangfoldig og reducerende, den er kollektiv, flertalsorienteret og alligevel individualiseret. Historien derimod tilhører alle og ingen og bliver dermed i sit anlæg universel. Erindringen rodfæstes i det konkrete, i rummet, handlingen, billedet og genstanden. Historien knytter sig kun til tidsmæssige forløb, til tingenes udvikling og sammenhæng. Erindringen er absolut, historien kender kun det relative.

I historiens hjerte arbejder en kritik, der er ødelæggende for den spontane erindring (...) Historiens bevægelse, den historiske ambition, er ikke ophøjelsen af det, der egentlig er sket, men dets tilintetgørelse (...) Et samfund, som helt og holdent levede i historiens tegn, ville til sidst lige så lidt som et traditionelt samfund kende til steder, hvor det kunne forankre sin erindring.⁴

Det som Nora følger til Halbwachs' teoribygning er idéen om »stedernes« betydning. Under moderne forhold manifesterer erindringen sig på en anden måde end tidligere, hvor der fandtes klart afgrænsede »erindringsfællesskaber« eller, som Nora kalder det, »milieux de mémoire«. Disse socialt betingede miljøer er blevet undermineret af demokratiseringen, den videnskabelige revolution og udviklingen af massesamfundet og har efterladt historien, altså den erkendelsesorienterede videnskab, som en slags triumfa-

tor. Under modernitetens tryk er den levende erindring blevet delegitimeret, og den manifesterer sig nu først og fremmest som erindringssteder – *«lieux de mémoire»*. Disse steders betydning og høje status skyldes netop erindringsfællesskabernes forfald, de er erstatninger for den levende erindring.

Erindringsstedernes hemmelighed ligger i den funktion de har i samfundet, nemlig at bevare den kollektive erindring, som de legemliggør, fra at blive historie. En historisering ville være ensbetydende med en »afsakralisering« og dermed fjerne stedernes social-symbolske funktion til fordel for en moderne, rationel betragtning af de begivenheder, stederne bærer vidne om. Den symbolske funktion er nemlig altid opstået senere end begivenhederne og er fra da af blevet »erindring«. Det kan også siges på den måde, at *funktionen* er blevet alt afgørende.

Men hvad er et »erindringssted«? På den ene side eksemplificerer Nora stederne som *»museer, arkiver, kirkegårde og samlinger, fester, årsdage, traktater, protokoller, monumenter, valfartssteder, foreninger»*⁵ – altså overvejende som fysisk-materielle eller rumlige fænomener. På den anden side tillægger han som nævnt symbolikken afgørende betydning. Hermed bliver erindringsstederne til krydsfelter for begge dimensioner – de bliver *»dobbeltsteder»*, som han skriver.

Især i de sidste bind bliver »stederne« abstrakt-symbolske betydning og funktion mere og mere fremtrædende i de franske historikers analyser. Her beskriver Mona Ouzouf f.eks. »Liberté, Egalité, Fraternité«, Marcel Gauthier den politiske modsætning mellem højre og venstre og Nora selv modsætningen mellem gaullister og kommunister i efterkrigstiden – med andre ord emner, hvis materielle substans ikke er særlig konkret eller »stedlig«,

om man vil. Men det betyder naturligvis ikke, at disse emner ikke har en tydelig funktion i samfundets erindringsarbejde, og derfor er de alligevel uundværlige i et værk om kollektiv erindring. Hvilken betydning højre-venstre dikotomien eller slagordet »Frihed, lighed, broderskab« stadig har i den politisk-kulturelle retorik er formentlig klar for de fleste, selv i et land som Danmark med en historie-kultur som er ret forskellig fra den franske.

Den tyske historiker Klaus Grosse-Kracht har kaldt erindringsstederne for *»de floskler der har »longue durée«, vor historiebevidstheds topoi»*. Hans kollega, historiedidaktikeren Jörn Rüsen, taler om stederne som *»narrative forkortelser»*, der tjener *»den hurtige forståelse omkring et udsagns historiske forudsætninger, baggrunde, årsager og implikationer. De er historier, som er indlejret i sproget, historier, der ikke bliver fortalt, men som allerede fortalte bliver anvendt til påberåbelse og kommunikation»*.⁶

Med et udtryk af den kendte tyske kunsthistoriker Aby Warburg (1866-1929) kalder Rüsen også den kollektive erindrings emner for vore historiske erfaringers *»patosformler»*. Det gør han ud fra den kendsgerning, at patetiske erindringsfigurer lever videre i en tidsalder, der iøvrigt karakteriseres af fagvidenskab og historisk kritik.

For Nora er konstateringen af modsætningen mellem historie og erindring imidlertid ikke tilstrækkelig, og det enorme projekt går faktisk ud på ikke blot at rekonstruere erindringshistorien – til forskel fra både »historien« og »fortiden« – men først at fremmest at *dekonstruere* den. Projektet er at vise, hvad der er *bagved* erindringen, bagved det, der forekommer os selvfølgeligt og banalt i vores omgang med historien, dvs. de latente modsigelser, konflikter og semantiske

forskydninger, der er sket i »fortidens« samfundsmæssige kontekst over tid.

Vores brug af begrebet kollektiv erindring

Det er denne type teori, som også amerikaneren David Lowenthal repræsenterer (omend i en radikal udgave), der har været basal for os. Altså ikke teorier om offentlig opinion el. lign. Efter vores opfattelse kan den godt kombineres med Roland Barthes' myteteori, som vi også har ladet os inspirere af, selvom der naturligvis er tale om to forskellige felter for benyttelse af teorien – det ene af mere sociologisk, det andet af en umiddelbart mere tekstlig karakter. Som svar til Haastrup, Tamm, og på dette punkt også Peter Scharff Smith, kan vi altså sige, at »kollektiv erindring« for os ikke svarer til den offentlige mening eller til den almindelige bevidsthed, men til den erindrings- og mindepraksis, som eksempelvis viser sig ved besættelsestidsjubilæerne, i den politiske retorik om besættelsen eller et af de andre »steder«, hvor mindepraksis udfolder sig. Man kunne også sige, at erindringspraksis udgør en slags metasprog, og som sådan er den i virkeligheden meget langt fra hverdags sproget og den almindelige forståelse blandt folk (selvom det accepteres som et sprog, lige som vi alle accepterer præstens mindetale ved en begravelse, selvom vi måske ved, at han/hun ikke har kendt afdøde personligt). Derfor har vores bog jo også en undertitel: *Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997* – der netop taler om »forvaltning« af historien og traditionen om krigen og besættelsen. I stedet for metasprog kunne man for vores skyld kalde det »forvaltnings-sprog«, og et sådant er altid langt fra »folkesproget«.

Med lidt god vilje kan »grundfortællingen« ligeledes ses som et »sted« i Nora'sk forstand, hvorfra fortællingen om besættelsestiden forvaltes på det sproglige plan. Den strukturerer alle narrationer af besættelsestiden i større eller mindre omfang. Vi tror altså, at vores teoretiske bukser trods alt holder.

At vi i bogen enkelte gange er lige ved at sidestille kollektiv erindring og offentlig opinion er imidlertid et beklageligt faktum. Vi burde for det første konsekvent have kaldt det sidste for »mediemæssig offentlighed« eller »offentlig repræsentation«, og for det andet skulle vi stærkere have præciseret, at denne ikke er lig med kollektiv erindring, men må ses som et *udtryk* for den. Og naturligvis er der en forbindelse mellem »kollektiv erindring« og »offentlig opinion«, »offentlig bevidsthed« mm. på den anden side; ligesom erindringen forekommer denne opinion mere styret af samtidige behov end af indsigt i fortiden, men hvordan forbindelsen nærmere skal udredes har vi ikke taget stilling til. Og for at gøre det hele endnu mere kompliceret er den offentlige mening som bekendt heller ikke det samme som hvad folk mener! Den velvillige læser har naturligvis selv kunnet tænke sig til denne skelnen mellem opinion og kollektiv erindring, men vi burde ikke have ladet muligheden for misforståelse stå åben. Den indledningsvise gennemgang af begrebet om kollektiv erindring, hvor Nora bl.a. tages op, er også blevet for kort, lige som vi selvfølgelig burde have præciseret forbindelsen mellem Nora og dennes begreber i indledningen og brugen af Lowenthal i de sidste afsnit.

Vi er fuldstændig klar over, at der i Danmark findes vidt forskellige opfattelser af besættelsestiden og syn på dens overlevering, og at mange mennesker forholder sig skeptisk til jubilæumsretorik og forsøg på historiema-

Dronning Ingrid og kronprins Frederik lægger blomster ved monumentet i Mindelunden i Ryvangen under mindehøjtideligheden den 4. maj 1995. Udover at være et mindested for pårørende har Mindelunden siden indvielsen i 1950 dannet ramme om officielle mindehøjtideligheder og veteranorganisationers mindearrangementer, og her har udenlandske repræsentanter – senest den amerikanske præsident Bill Clinton i 1997 – nedlagt kranse (Foto: Keld Navntoft, Nordfoto).

nipulation. Vi er også bevidste om, at historikere som Aage Trommer og Hans Kirchhoff med deres konfliktpfattelse – og i det hele taget nyere forskning i hidtil oversete sider af besættelsestiden – har haft betydning i forhold til visse miljøer ud over det faghistoriske. Men når dette sammenholdes med hvad der rent faktisk kan konstateres af officiel iscenesættelse og larmende mediekonsensus ved et jubilæum eller af højlydte protester over en tv-serie, der bryder med konsensus-synet eller med den patriotiske beretning, så udgør *alene denne modsigelse et problem, som historikerne bur-*

de interessere sig for i stedet for at bagatellisere.

Vi har i vores bog afdækket modsigelsen og søgt at forklare konflikten mellem historie og erindring i perioden 1945-97. Vi har bl.a. massivt kunnet dokumentere, at forskningen har haft ringe indflydelse på den kollektive erindringspraksis og har endnu ikke set nogen anfægte denne konklusion på et empirisk grundlag (derimod nok på et postuleret).

Vi har ikke analyseret erindringen i et individuelt perspektiv. Og derfor giver vi heller ikke noget bud på, hvad danskerne som individer går rundt og

tænker om besættelsestiden. At mennesker deler erindringspraksis indebærer heller ikke, at de automatisk deler erindringens indhold. Der eksisterer mange adskilte og varierede erindringer, der alle på unik måde er relateret til et levet liv. Men i den fælles erindringspraksis tillægges disse adskilte erindringer til stadighed fælles mening. Sagt på en anden måde udbreder erindringsstederne idéen om en kollektiv erindring – et forestillet fællesskab om fortiden. Og det er det, vi har analyseret. For monumenternes vedkommende er vi f.eks. inspireret af amerikaneren James E. Young's analyse af Holocaust-mindesteder.

I virkeligheden er der som allerede antydnet ingen, der aner hvor »konfliktfyldt« danskernes besættelsesopfattelse egentlig er. Mange af de »beroligende« udsagn om danskernes nuancerede forhold til det danske samfunds fortid bygger for os at se ikke på undersøgelser, men på *wishful thinking*. Men udsagnene om, hvad danskerne i *virkeligheden* mener – in casu om besættelsesperioden – fremsættes altid med stor overbevisning i penneføringen. Og det er som Ditlev Tamms et optimistisk billede, der tegnes, ja man kunne fristes til at kalde det ukritisk. Vi har her overfor holdt os til levnene; arbejdet med dem repræsenterer efter vores mening den eneste videnskabelige metode – ikke til at påvise opinionen eller bevidsthedsformerne i sig selv, men til at skildre erindringen, som den konkret manifesterer sig. For snakken omkring middagsbordene er vi ikke i stand til at fange, med mindre den afsætter sig spor som kilder.

Det ville iøvrigt også være barokt, hvis historikere ikke kunne studere jubilæer, mindehøjtideligheder, tv-serier mm., men måtte overlade dem til etnologer og folklorister. Primært at betragte disse manifestationer, der henviser til både nutid, fortid og fremtid, som »fester« uden nogen egentlig for-

bindelse med politik og historiebevidsthed – og dette ligger implicit i bagtelligeringen af dem i en historisk sammenhæng – er hverken frugtbart eller rimeligt. Og historie præges ligesom erindring i dagens samfund af en stadig større stilisering og iscenesættelse.⁷

»Historien (...) tilhører alle og ingen og bliver dermed i sit anlæg universel. Erindringen rodfæstes i det konkrete, i rummet, handlingen, billedet og genstanden (...) Erindringen er absolut, historien kender kun det relative.« Sådanne Nora-udsagn kan man fuldt legitimt være uenig med eller i tvivl om – bl.a. om hvorvidt modsætningen mellem historie og erindring dybest set er så jernhård, som han hævder. Men det er alligevel erkendelsen af denne diskrepans, der er dynamikken i vores analyse af erindringen om besættelsestiden, og som andre forskere er nødt til at tage stilling til, hvis de vil bedømme den på dens eget grundlag, dvs. som andet end en traditionel historiografisk analyse. Hvis man kun gør det sidste – altså begrænser synsvinklen til det faghistoriske paradigme – er der ganske rigtigt ikke så meget nyt i bogen udover den systematiske sammenfatning af erindringshistorien. Men hvis man kan tage ny teori og betragtningsmåder ind, er der ikke så lidt nyt at hente. Og gjorde man det, ville diskussionen ikke alene blive mere præcis – den kunne også få et videre teoretisk perspektiv.

Konklusion

Som led i historieformidlingsprojektet har vi fremlagt et studium af *mémoire collective* i relation til besættelsestiden herhjemme. Vores metode ville også kunne bruges på andre perioders efterliv, f. eks. »1968«, der efterhånden er blevet et (magisk) erindringssted.

Mange har troet, at vores bog var en

historiografisk fremstilling eller en studie i den offentlige opinion omkring besættelsestiden, for slet ikke at tale om alle dem, der pr. rygmarv mente, at der var tale om en revisionistisk besættelsehistorie, hvis formål var (på ny, jvf. Trommer og andre) at kaste smuds på modstandsbevægelsen. Dem hører vi stadig fra i form af anonyme breve og smædeskrifter af høj underholdnings- og på en måde også forskningsværdi. Men naturligvis er der ikke tale om en besættelsehistorie, det ses alene af undertitlens periodeangivelse: 1945-1997.

Fra at beskæftige sig udelukkende med faghistorisk forskning og formidling bør »historiografien« efter vores mening udvides til at beskæftige sig med hele formidlings-, receptions- og brugsprocessen af historie, i samfundet som helhed som i forskellige samfundsgrupper. Derfor understreger vi også, at alle historiekulturens dimensioner må inddrages samt alle typer af materiale lige fra materielle genstande over politikertaler og kommemorationer til doktordisputater (og af samme grund beklager vi selv fraværet af analyser af skønlitteratur og film i vores bog). Hvis bestræbelsen lykkes, er der ikke længere tale om historiografi, men om noget der er nyt i Danmark: studier i historiekultur og erindringshistorie. Vi er så ubeskedne

at mene, at det i det konkrete tilfælde er lykkedes for os at foretage og fremlægge et sådant studium, omend det bestemt ikke er uden problemer og mangler.

Noter:

1. Ditlev Tamm: Gamle myter på nye lædersække, *Kritik* 136, 1998, s. 78.
2. Lars Haastrup: Må man have lov at skrive besættelsestidens historie?, *Narratio*, medlemsbrev nr. 31, 1998-99, s. 28 f.
3. Klaus Grosse-Kracht: Gedächtnis und Geschichte: Maurice Halbwachs – Pierre Nora, i: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 1, 1996, s. 23f. Se også Anette Warring: Kollektiv erindring – et brugbart begreb?, i: Bernard Eric Jensen m.fl. (red.): *Erindringens og glemslens politik*, 1996, s. 205-233.
4. Pierre Nora : Entre Mémoire et Histoire. La problématique des lieux, i: Nora (red.): *Les lieux de mémoire: I. La République*, 1984, s. xix f. (vores oversættelse). Se iøvrigt Center for humanistisk historieformidling: *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål*, 1999.
5. Sst. s. XXIV.
6. Citeret efter Grosse-Kracht: *Gedächtnis und Geschichte* (se note 3), s. 28 (vores oversættelse). Se også Jörn Rüsen: Was ist Geschichtskultur? Überlegungen zu einer neuen Art, über Geschichte nachzudenken, i: Rüsen, Grütter og Füssmann (red.): *Historische Fascination. Geschichtskultur heute*, 1994, s. 3-26.
7. Jvf. Claus Bryld: Er vi selv historie? – kampen om samfundets legitime erindring, i: Bernard Eric Jensen m. fl. (red.): *Erindringens og glemslens politik* (se note 3), s. 17-52.